

Дарја Војводић
Филозофски факултет
Универзитет у Новом Саду
darja.vojvodic@ff.uns.ac.rs
<https://orcid.org/0000-0001-5321-5230>

Darja Vojvodić
Faculty of Philosophy
University of Novi Sad
darja.vojvodic@ff.uns.ac.rs
<https://orcid.org/0000-0001-5321-5230>

ПРЕДСТАВЕ О ГНЕЗДУ У НАРОДНОЈ КУЛТУРИ СЛОВЕНА CONCEPTIONS OF THE NEST IN SLAVIC FOLK CULTURE

Рад се бави проучавањем представе о гнезду у народној култури Словена, што обухвата разматрање етимологије речи *гнездо* и значења овог појма на материјалу различитих писаних извора из дате области. Анализира се семантички развој речи од индоевропског корена **ni-sd-o-* до прасловенског **gnězdo*, као и метафоричка употреба у значењу 'родни дом, породица'. Посебна пажња посвећена је симболичким представама гнезда у народним веровањима, обичајима, бајкама и магијским радњама. Те представе могу се објединити у неколико целина: (1) љубавно-брачна симболика гнезда, (2) гнездо — симбол среће, (3) чудесне ствари у гнезду, (4) ко савија гнездо у човеку (?), (5) гнездо — временски период, (6) дрво света и гнездо на њему. Резултати анализе показују да гнездо у словенској култури обједињује различите нивое космоса, повезује живот и смрт, ред и хаос, те представља место обнове и заштите.

Кључне речи: гнездо, словенска народна култура, митологија, етимологија.

This study examines the concept of the nest in Slavic folk culture, which includes an examination of the etymology of the word *gnezdo* and the meanings of this concept based on material from various written sources in the relevant field. It analyzes the semantic development of the word from the Indo-European root **ni-sd-o-* to the Proto-Slavic **gnězdo*, as well as its metaphorical use in the sense of 'ancestral home, family'. Special attention is paid to the symbolic representations of the nest in folk beliefs, customs, fairy tales, and magical practices. These representations can be grouped into several thematic units: (1) love and marital symbolism of the nest, (2) the nest as a symbol of fortune, (3) miraculous objects in the nest, (4) who builds the nest in a person (?), (5) the nest as a time period, (6) the world tree and the nest on it. The study demonstrates that the nest in Slavic culture unites different levels of the cosmos, connects life and death, order and chaos, and represents a place of renewal and protection.

Keywords: nest, Slavic folk culture, mythology, etymology.

Увод

Рад се бави проучавањем представе о *гнезду* и његовом значењу у словенској народној култури. Циљ истраживања је да прикаже како се основно значење гнезда (‘лежиште птица или других животиња’) проширило на метафоричка и симболичка значења укључујући дом, породицу, срећу и космичке представе. Закључци у раду заснивају се на коришћењу више различитих извора и аналитичких приступа, а донети су на основу: етимолошке анализе речи и њеног семантичког развоја у индоевропским и прасловенским облицима, затим лингвистичке грађе у словенским језицима, етнолошких и фолклорних материјала, укључујући народне приповетке, загонетке, обичаје и магијске праксе, као и на основу митолошких представа, нарочито мотива дрвета света и гнезда у космичком контексту.¹ Синтеза ових извора омогућава сагледавање гнезда као сложеног културног феномена, чији симболизам разматрамо кроз неколико целина: (1) љубавно-брачна симболика гнезда, (2) гнездо — симбол среће, (3) чудесне ствари у гнезду, (4) ко савија гнездо у човеку (?), (5) гнездо — временски период, (6) дрво света и гнездо на њему.

Етимологија речи *гнездо*

Реч *гнездо* је општесловенска (стсл. *gnězdō*, рус. *гнездó*, укр. *гніздо́*, белорус. *гняздо́*, буг. *гнездо́*, макед. *гнѐздо*, сх. *gnijēzdo*, *gnézdo*, чак. *gnjizdò*, *gnīzdò*, *gnjāzdò* (као и *njāzlò* и др.), словен. *gnézdo*, чеш. *hnízdo*, словач. *hniézdo*, пољск. *gniązdo*, кашуб. *gnǫzdo*, г.-луж. *hnězdo*, д.-луж. *gnězdo*), а осим основног значења ‘лежиште које граде птице, животиње, инсекти за полагање јаја и негу младунаца’, рано се јављају и метафоричка — ‘родни дом, породица, племе’ (Аникин 2017: 41).²

О пореклу речи *гнездо* у етимолошкој литератури (Фасмер 1986: 420; Skok 1971: 576; ЭССЯ 6: 171–173; SP 1995: 181–184; Воруś 2006: 167–168; Аникин 2017: 40–43; ПЕРСЈ: 211–212) мишљења су већим делом усаглашена. Представимо кратак извод у вези са овом темом. *Гнездо* се повезује са индоевропском сложеницом **ni-sd-o-*, чије је изворно значење, било ‘место, куда седа (птица)/боравиште, пребивалиште/седење’³. Према пољским етимолошким речницима (SP: 183; Воруś 2006: 167–168) развој значења **ni-sd-o-* је следећи: ‘седање, трајно настањивање’ > ‘место боравка, починка’ > ‘место боравка, склониште животиња, гнездо, легло’.

¹ О кључној улози фолклорне грађе за когнитивна истраживања језичке слике света в. у Поповић 2008. О укрштању когнитивне лингвистике и лингвокултурологије, као и о лингвокултуролошким упоредним истраживањима етнокултурних стереотипа в. у Драгићевић 2010; 2015; Поповић 2017.

² О когнитивносемантичкој анализи лексеме гнездо у руском језику, која се темељи на материјалу лексикографских извора в. Поповић — Војводић 2025.

³ Уп. са стинд. *nīdā* ‘кревет, гнездо’, арап. *nist* ‘положај, седиште’, лат. *nīdus* ‘гнездо’, ир. *net* ‘гнездо’, ствнем. *nest* ‘гнездо’ (Фасмер; ЭССЯ 6: 172).

Сложеница ие. **ni-sd-o-* састоји се од **ni-* + **sd-*, где адвербијална основа **ni-* има значење ‘доле, наниже’⁴, а корен **sd-* (нулска база од *-sed*) означава ‘седети, сести’ (ЭССЯ 6: 172; SP: 183). На тај начин семантички развој је био: (*месѿо*) доле + *сесѿи* > *месѿо ѓде се седи* > *ѓнездо, лежишѿице*.

Из индоевропске форме развија се балтословенски облик **nizdó*, који је у словенском дао псл. **gnězdo*. У вези са овим обликом највише расправе изазива иницијални глас **g-*, а за вокал *ě* се наводи да је такође нејасног порекла. Тако се иницијално **g-* објашњава на различите начине, а нека од објашњења су: (1) **g-* је протеза, (2) **g-* се појавило под утицајем речи псл. **gnesti*, **gnětiti* ‘гњечити’ или псл. **gnojь* ‘измет, гнојиво’ јер је упадљива карактеристика птичјих гнезда њихова упрљаност изметом, (3) Ј. В. Откупшчиков **gnězdo* повезује са ие. **gnei-/ *gnoi-* ‘палити’, те је првобитни облик речи био **gnoi-z-dom* ‘спаљено место у шуми, рашчишћен простор (за живот)’ > ‘кућа, огњиште’ > ‘гнездо, јазбина’ (Откупшчиков 2005: 145–146).

Гнездо у народној култури

У народној култури Словена појам *ѓнезда* обухвата сложен систем симболичких и митолошких представа.⁵ У наставку рада биће размотрено 6 тематских целина које су већ наведене у уводном делу.

1. Љубавно-брачна симболика *ѓнезда*

У народној култури гнездо „симболише кућу, породицу и домаће огњиште, а у народним песмама такође брачну постељу и брак“ (СМ 2001: 129). Већ смо споменули у вези са етимологијом речи *ѓнездо* да се осим основног значења рано јављају и метафоричка — ‘родни дом, породица, племе’. Одрз представе да је гнездо — кућа/дом/породица може се наћи и у фразеологизмима, на пример: рус. *вить/свить гнездо* (‘вити/савити гнездо’) ‘створити породицу’ (ФСРЯ: 106; Тихонов 2004: 255; Мокиенко — Никитина 2007: 136), срп. *свиѿи (савиѿи/савијаѿи) ѓнездо* ‘засновати свој дом/породицу’, *свиѿи (савиѿи) ѿпородично ѓнездо* ‘основати породицу’ (Matešić 1982: 158; Оташевић 2007; РСКНЈ 3: 383), пољ. *uwić (sobie) gniazdko* (‘савити (себи) гнездашце’) ‘настанити се/створити породицу’ (Flićński 2012: 442), рус. *родовое/родимое/отцовское гнездо* (‘родно/рођено/очинско гнездо’) ‘родна кућа/место где се неко родио и одрастао’ (Тихонов 2004: 255; Федоров 2008: 139), срп. *ѿпородично ѓнездо* ‘дом, кућа; породично, домаће огњиште’ (РСЈ: 193), пољ. *rodzinne gniazdo* (‘породично гнездо’) ‘родни дом’ (SJP: 628).

⁴ Истог корена су и речи: рус. *низ, нива*, срп. *ничице, низина, њива, низак* итд. (ЭССЯ 6: 172; Skok 1971: 576; Boryš 2006: 167).

⁵ Систематизацију грађе из народног живота Словена о *ѓнезду* у одредници *Гнездо* изнео је Александар Гура у руском етнолингвистичком речнику *Славянские древности* (СД I: 502–503) кроз неколико целина: општа симболика и дефиниција појма, лексичка употреба, симболичка значења (гнездо као кућа, породица, огњиште, брак), веровања и забране у вези са гнездом, гнездо у магијским обредима. Преведена скраћена верзија те одреднице налази се у српском енциклопедијском речнику *Словенска митологија* (СМ: 129).

У народној култури Словена постоје примери и када се гнездо користи у љубавној магији, те се на гнезда метонимијски преносе одлике њихових станара (СД 1: 502). Тако се, на пример, у магијској пракси пре сунца на светог Илију одело мужа кадило гранчицама узетим на Турђевдан из родиног гнезда да би се муж бринуо о породици „као рода“⁶ (Раденковић 1996: 149). У љубавној магији користи се и гнездо голуба за којег се везује љубавно-брачна симболика⁷ (Сансызбаева 2011: 191). Такву представу одражава и руска пословица коју на свадби кум говори младожењи: *Как голубь без голубки гнезда не вьет, так новобрачный князь без княгини на место не сядится* (Даль) ‘Као што голуб без голубице не савија гнездо, тако и тек ожењени кнез без кнегиње не седа на место’. Пример брачне симболике гнезда може се срести и код Чуваша⁸, где предводник свадбе најпре описује гнездо на дрвету (које издалека делује црно, а изблиза бело), а затим пита публику чије је то гнездо, на шта добија одговор — гнездо девојке и момка (Золотов 1928: 76).

У оквиру магијске праксе ради успостављања мира у породици користи се гнездо сенице са једним отвором (а не са два): оно се натакне на штап којим се после ударају супружници у свађи (СД 1: 503; СМ: 129).

Повезивање гнезда са браком огледа се и у веровању да ће се девојка из куће где ластавица/врабац вије гнездо ускоро удати (Гура 1997: 596, 620–623; Сансызбаева 2011:190–191).

Додајмо да и у „савременој“ народној култури гнездо игра улогу у магијским обредима који се већином односе на кућу/брак. Тако се брзим прегледом на интернету могу наћи упутства за разне ритуале где гнездо као симбол брака/породице омогућава стварање истих, као и мир међу супружницима (И4), али, уколико се ради о црној магији, онда гнездо доноси раздор између мужа и жене (И1). Брачна/љубавна симболика гнезда у споју са представом о томе да одређене негативне појаве (попут болести, о чему ће бити речи у наредном делу рада) могу савити гнездо у човеку огледа се и у бацању чини уз помоћ којих се може зачарати особа чије срце желимо да освојимо: тада ће у њој гнездо савити туга и жеља за оним ко баца магију, те ће зачарани патити за оним ко га је омађијао, неће моћи да живи без њега (И1). Такође је могуће поништити црну магију остварену кроз гнездо чији је циљ био да се посвађа/растави породица: спаљује се нађено зачарано гнездо уз одређене речи (И5). У „савременој“ магији огледа се она симболика гнезда која се и у традиционалној народној култури асоцира са множењем/плодношћу и кућом: на интернету постоје објашњења риту-

⁶ Рода је птица селица која се враћа у свој стари дом, чиме је погодна за изражавање симболике оданости човека кући и породици, а она такође представља и „мушки принцип због дугачког и оштрог кљуна који зарива у воду и лови жабе и друге ситне водене животиње“ (Раденковић 1996: 148–149).

⁷ Уп. са грчком митологијом, где заљубљени голубови савијају гнезда у крошњама храстовог дрвета чији је покровитељ богиња Диона (Grevs 1995: 25).

⁸ Туркијски народ који највећим делом живи на територији Русије.

ала са гнездом који ће у будућности донети новац (И1; И2) или место становања (И3).⁹

2. Гнездо — симбол среће

У словенској народној култури одређена гнезда (најчешће гнездо ластавице¹⁰, голуба и роде) доносе срећу¹¹, а њихово разарање, које је строго забрањено, несрећу (СМР: 205; СМ: 129).

Тако постоје веровања да ластино гнездо под кровом куће доноси срећу и благодет, повољно утиче на стоку, чува кућу од злих чини и од муње, а оног ко га уништи задесиће несрећа (може да остане без куће или да је погоди муња/да добије пеге или пигментне флеке/умреће му мајка или неко од рођака/ослепеће/постаће нем/отпашће му коса или ће добити гљивична обољења главе) (Гура 1997: 620–623; Сансызбаева 2011: 190–191).

Такође се сматра да гнездо роде чува кућу од злих чини, духова, муње, пожара, доноси богатство и добитак, док његово разарање има сличне последице као и уништавање ластиног гнезда (Гура 1997: 647, 662, 663). Одсуство гнезда роде у селу или на кући предвиђа пожар, а напуштање гнезда од стране ове птице наговештава смрт укућана (Гура 1997: 662). Постоји слично веровање и у вези са ластавицом: уколико она напусти гнездо, сматра се да ће у тој кући неко ускоро умрети (Украјина) или ће кућа изгорети (Белорусија) (Гура 1997: 620).

У Бугарској постоји веровање да се орао бори против кишних и градноносних облака, чува усев, те је његово гнездо забрањено уништавати — као последица тога човек може постати богаљ, или ће га снаћи болест/смрт (Гура 1997: 611).

Међутим, постоје примери када је разарање гнезда пожељно: становници кавкаских планина белоглаве орлове сматрају непријатељима човечанства, те им спаљују гнезда бакљама и постављају замке како би осветили Прометејева страдања (Grevs 1995: 292). Постоји пример и у Пољској када разарање гнезда „нечистих“ птица не доноси несрећу: у селима крај Гдањска на Ивањдан момци су растурали гнезда врана и убијали птиће, а једној врани би „свечано“ одсекли главу (Гура 1997: 551).

⁹ У вези са овом темом можемо споменути и да се у разним сановницима доступним онлајн гнездо повезује са браком, породицом, кућом.

¹⁰ У рус. фразеологизму гнездо ластавице се позитивно оцењује: *как у ласточки в гнезде* (‘као код ластавице у гнезду’) ‘о лепој, добро направљеној, удобној кући’. Ово је такође повезано и са представом о гнезду — топлом дому. Насупрот томе, постоји фразеологизам у којем се кућа пореди са гнездом свраке: рус. *дом (у кого) как сорочье гнездо* (‘чија) кућа као гнездо свраке’) ‘о запуштеној, неуредној кући’ (Мокиенко — Никитина 2008).

¹¹ Веза гнезда (додуше, не птичијег) и среће може се срести и код Келдераша (подгрупа ромских народа) који сматрају да проналазак пчелињег/осињег гнезда доноси срећу и ако га пронађу у кући, не дирају га, а уколико оно падне, праве од њега талисмане (Кожанов — Черных 2018: 116, 118).

3. Чудесне ствари у гнезду

Према народним представама у гнезду одређених птица могу се пронаћи чудесне ствари (СД 1: 502; СМ: 129). Тако постоје веровања о орловом камену/огњевику из орловог гнезда који свог власника штити од ватре, болести и урока (Гура 1997: 612). У гнезду црног дрозда (који се у српском и другим јужнословенским, као и у западнословенским језицима најчешће назива *кос*, односно *kos*), према веровању из Пољске, може се наћи камен који доноси срећу (Гура 1997: 645). Слична веровања постоје и на острву Риген (Немачка) и у Пољској о камену из гаврановог гнезда који даје невидљивост његовом власнику (Гура 1997: 539). Код Руса постоји веровање да се у гнезду Грај-Гаврана (рус. *Грај-Ворон*) увек може наћи нека сребрна ствар уколико се тражи ујутро на Велики четвртак пре изласка сунца¹², а која њеног власника штити од лоших људи и свих недаћа (Бурцев 2017: 339).

Осим чудесног камења у гнездима се може наћи и благо: Украјинци верују да се у орловом гнезду увек може наћи новац (Гура 1997: 612), а у гнезду гаврана (према неким источнословенским представама) — злато, сребро и драго камење (Гура 1997: 539).

Осим различитог блага у гнездима се крију и чаробна средства која могу обогатити човека: код Лужичких Срба и Словена уопште постоји веровање да се трава расковник¹³ може наћи у гнезду детлића (Гура 1997: 712), док у Немачкој постоји веровање о корену из гаврановог гнезда који доноси богатство оном ко га нађе (Гура 1997: 539).

У једном руском бајању, које треба да обезбеди ратнику добру срећу, говори се да ће јунак у гнезду црног гаврана, које се налази на 7 храстова¹⁴, наћи чудесну узду којом ће обуздати јуначког коња (Бурцев 2017: 68).

4. Ко савија гнездо у човеку?

У народној представи своје гнездо, осим птица, неких летећих инсеката, змија и одређених животиња, могу имати и *болесѝ* и *смрѝ* (СД 1: 502; СМ: 129). Таква представа огледа се и у руској изреци *В нем смерть уже гнездо свила* ‘У њему је смрт већ свила своје гнездо’ (Далъ). А пример болести која савија гнездо може се наћи у Србији у Левчу када бајалица, лечећи очи болеснику, између осталог, изговара — „Усту, бѣла, ти ту места немаш! Не можеш ту гнезда вити, нити јајца носити! Ја ћу теби гнездо развалити и јајца полупати“ (Милићевић 1894: 316–317). У том примеру видимо да је некада само развијање болести било конкретизовано кроз слику „гнездо вити и јаја носити“ (Раденковић 1996: 224). У једном руском

¹² Уколико човек не пронађе ту сребрну ствар, треба да пита Грај-Гаврана где је и он ће му рећи (Бурцев 2017: 339).

¹³ Расковник је према народним представама чудесна биљка за коју се верује да може отворити сваку браву и све што је затворено (СМ: 463).

¹⁴ Као што ћемо видети у следећим одељцима, овакви примери се повезују са дрветом света, које се некад асоцира и само са дрветом смрти.

бајању против бруха болест се тера из човека на бели камен где треба да савије гнездо: „(...) појди к белому каменю, буди тамо до скончания века, да свей себе, грыжа, в камени гнездо круглое“ ‘иди до белог камена, буди тамо до краја века, и савиј себи, бруху, у камену округло гнездо’ (Бурцев 2017: 95).

Осим болести и *урок* се у народним бајањима (Сврљиг) може посматрати као биће које савија гнездо, тј. попут чудне квочке која на чудном буњишту прави чудно гнездо, леже чудна јаја из којих се излежу чудни пилићи (Туцаков 1965: 25; Раденковић 1973: 24). Поред физичке болести, гнездо може савити и „духовна“ болест — лењост: рус. *У него лењ за њазухой гнездо свила* ‘Лењост му је у недрима гнездо свила’ (Даль).

Осим болести, гнездо постепено савија и полна зрелост код девојака, те у руском језику (пре свега у областима око реке Дона, односно код Донских козака) постоји фразеологизам *гнездо свилось (у кого)* у значењу ‘наступила је полна зрелост код девојке’ (БТСДК: 109; Мокиенко — Никитина 2007: 132).

У народној медицини ластино гнездо се користило у лечењу рана, а када би се натопило у топлој води, користило се као лек у борби против болова у грлу (Јојић Павловски 2009: 55); уколико су се деца трзала у сну, гранчица из свракиног¹⁵ гнезда им се стављала под јастук (по принципу „нечисто не иде на нечисто“) (Раденковић 1996: 151).

У Русији постоји сујеверје да човек може да добије снажну и неизлечиву главобољу уколико птице употребе његову косу за прављење гнезда, те се зато одсечена коса спаљује како не би завршила напољу (Бурцев 2017: 350).

5. Гнездо — временски њериод

У руским загонеткама одређени временски периоди могу се поистовећивати са гнездом. На пример: *Лежит колода поперек дороги, в колоде двенадцать гнезд, в гнезде по четыре яичка, в яичке по семи зародышков, что выйдет?* ‘Лежи балван попереко пута, у балвану дванаест гнезда, у сваком гнезду по четири јаја, у сваком јајету по седам заметака — шта ће из тога изаћи?’ / *Стоит столп, на столпе двенадцать гнезд, в гнезде по четыре чирка, у чирка по семи яиц* ‘Стоји стуб, на стубу дванаест гнезда, у гнезду по четири патке, код патке по седам јаја’ (Даль).¹⁶ Одгонетка је у оба примера — година (где гнезда представљају месеце). Слична загонетка постоји и у српском језику: *Један дуд / дрво, на њему дванаест ѓрана, на свакој ѓрани њо четири ѓгнезда, а у сваком ѓгнезду њо седам јаја* (одгонетка: дрво је година, гране представљају месеце, гнезда — недеље, јаја — дане). В. В. Иванов и В. Н. Топоров овакве примере загонетки о дрвету-години повезују са дрветом света (у његовом временском аспекту) које даље

¹⁵ Сврака се, поред вроне, гаврана и сличних птица, у народној култури посматра као „нечиста“ птица. Више о томе в. Гура 1995: 556–567.

¹⁶ Низ сличних загонетки в. у Садовников 1876: 248–249.

доведе у везу са Брахмом¹⁷ (за ког се у једном од хиндуистичких списа каже да је његово гнездо — година): и дрво света и Брахма су једнаки години (Иванов 1956: 78; Топоров 2010: 79). Ово свакако захтева додатно објашњење, пре свега у вези са Брахмом (творцем) у временском смислу.

Наиме, хиндуистичка митологија говори о творцу који је најпре створио воду и у њу спустио своје семе — златно јаје из ког је он сам, Брахма, затим и настао, поделивши јаје на два дела, од чега је затим створио небо, земљу и ваздушни простор између њих (Ману Самхити: глава 1). У *Махабхарати* и *Ману Самхити* спомиње се да је Брахма у јајету провео годину дана¹⁸ (Ману Самхити: глава 1; Махабхарата: глава 313). Даље се у *Маитри упанишади* говори да постоје два лика Брахме: не-време и време (Маитри упанишада: 6. део, 15. глава). Из времена (Брахме који је време, а не не-време) настају бића: све што је било пре сунца је не-време, лишено делова, а све што почиње од сунца је време, које се састоји из делова; година¹⁹ се састоји из делова, од године се рађају бића, од године она расту, у години нестају; зато је година — „Працапати²⁰, време, храна, *гнездо Брахмана*, Атман²¹“ (Маитри упанишада: 6. део, 15. глава).

Веза времена (тачније — године) са дрветом света/вишим бићем кроз гнездо се у благим назнакама може видети и у српској народној приповеци *Међедовић*. Ту се описује Брка, непријатељ главног јунака: „У томе стане хука с једне стране, док се иза брда помоли један брк и у њему *џрисиџа* и *џездесет* и *џет* *џичијих* *џнијезда*. Мало по мало помоли се и други брк; ето и Брка“ (Караџић 1853). Овде видимо натприродно биће са огромним брковима у којима је смештено укупно 365 гнезда, што не можемо а да не повежемо са 365 дана који чине годину. Руске народне приповетке такође

¹⁷ Брахма у хиндуистичкој митологији представља највише божанство, ствараоца света. Заједно са Вишну и Шивом чини тријаду врховних богова хиндуизма: Брахма — онај који ствара свет, Вишну — онај који га одржава, Шива — онај који га уништава (МНМ: 153).

¹⁸ У овом случају годину не треба схватати на људски начин: време које је Брахма провео у златном јајету назива се годином, због чега се каже да је Брахма једнак години. Такође треба имати на уму да време пре њега није постојало, као ни простор (он га је створио онда када је располовио јаје из којег је изашао и тиме себе сместио у простор и време). „Брахма не само да ствара свет: његов живот (...) одређује хронолошке оквире васељене. Брахма живи сто „сопствених“ година („сто година Брахме“), које су једнаке 311 040 000 000 000 „људских“ година. Дан Брахме је једнак периоду постојања овог света, а ноћ Брахме је једнака периоду када он ништа не ради, одмара од претходног акта стварања. Дан Брахме састоји се од хиљаду „великих векова“ (махажуга), а сваком од њих одговара 4 320 000 „људских“ година, или 12 000 „божанских“ година“ (МНМ: 154).

¹⁹ И овде годину треба посматрати као време ван којег не постојимо. Уп. у 14. глави *Маитри упанишаде*: „От времени проистекают существа, /И от времени они достигают роста, /И во времени они исчезают. /Время — воплощенное и невоплощенное“ („Од времена проистичу бића, /И од времена она достижу раст, /И у времену она нестају. /Време је — оваплоћено и неовплоћено“) (Маитри упанишада: 6. део, 14. глава).

²⁰ Працапати је божанство у стариндијској митологији — творац свега (МНМ: 823).

²¹ Један од основних појмова у религиозно-митолошком систему хиндуизма. Односи се на више ЈА, душу која прожима све што постоји, непроменљиву духовну суштину, субјективно индивидуално и др. Више о томе в. у МНМ: 101.

говоре о сличном бићу огромних бркова иако се сама гнезда не спомињу: реч је о Усињи (рус. *Усыня* — од *усы* ('бркови'); срп. 'брка'), јунаку који у једној варијанти бајке *Медведко*, *Усыня*, *Горыня* и *Дубыня-богаџири* лови брком рибу (Афанасјев 1984: вар. 141), а у другој брком заграђује реку те по његовом брку људи, коњаници и кола прелазе као преко моста (Афанасјев 1984: вар. 142). Топоров бркатог Усињу (чија је српска верзија — Брка) повезује са древним митолошким змајем који игра једну од главних улога у тзв. „основном миту“ индоевропске митологије: бог громовник побеђује свог противника змаја (који је заградио реке или сакрио стоку), чиме ослобађа воду или стоку (Топоров 1969: 15–18). На тај начин, гнездо-време у српској бајци се приписује некадашњем противнику врховног божанства, оном који уништава, а не ствара. Ово намеће питања (Зашто се време приписује негативном јунаку, односно уништитељу а не ствараоцу и да ли је заиста на месту Брке у српској бајци и Усиње у руској некада био противник бога-громовника?) која захтевају дубље и шире истраживање, што би нас удаљило од теме рада, те се овом приликом нећемо тиме бавити.

6. Дрво светиа и гнездо на њему

Дрво света у словенској митологији је оса, центар света, представља формалну и садржајну организацију космоса (СМ: 163; МНМ: 330). Уз помоћ њега разликују се три основне просторне²² зоне васељене — горња (небеско царство), средња (земља), доња (подземно царство), за које се везују одређене класе бића: у горњем делу су птице (често — орао), у средњем — копитари, некад пчеле и у каснијим традицијама и човек, у доњем — змије, жабе, мишеви, видре, рибе, понекад медвед или фантастично хтонско чудовиште (МНМ: 331).

С обзиром да се у крошњама дрвета света налазе птице, потпуно је очекивано да ће управо тамо бити смештено и гнездо. Такве представе нашле су одраза и у народним бајкама када јунак наилази на дрвету (храсту) на гнездо огромне птице (као што је Орао²³ (рус. *Орёл*), Гавран Гаврановић (рус. *Ворон Воронович*), Нокат-птица (рус. *Но́гошь-йи́ица*) и сл.) из оног света и спасава (од змије) њене младунце, а она га у знак захвалности износи из подземног царства, одакле он успева да донесе живу воду, која је за њега од судбинске, животне важности (МНМ: 838). Огромна гнезда у бајкама на чудесном дрвету припадају и неким другим летећим бићима, на пример: змају Зиланту Змеулановичу, поданику оностранице царице, а чије се гвоздено гнездо налази на 12 храстова на 12 ланаца (Афанасјев 1985б:

²² У претходном делу рада говорили смо да дрво света представља и временске координате васељене.

²³ У српским бајкама *Како је њосјало сјојало издубљено* (која се може наћи у издању часописа *Босанска вила* из 1903, № 2) и *Убил алу на долњи свети* (приповетка се налази у Златковић 2007, где се наводе њене 3 варијанте) такође се спомиње орао, чије гнездо са птићима у доњем свету јунак налази на огромном дрвету. У бајци *Биберчић* (Босанска вила из 1894, № 16) *шичурина* има гнездо као два велика *џумна* на *џрдној врби*.

284), птици-лавици која је иза мора направила гнездо у високој планини на 77 храстова (Афанасьев 1985а: 436). У биљинама о Иљи Муромцу и Славују разбојнику често се спомиње Славујево гнездо на храстовима (Voyvodich 2018: 114). У вези са овим примером потребно је истаћи да иако се храст повезује са дрветом света (чија трочланост може да представља бесмртност, живот и смрт), он може да се поистовећује и само са смрћу, због чега се највероватније Славуј, као носилац смрти, налази управо на храсту (Иванов 1965: 82).²⁴ Гнездо које се такође налази на храсту и везује се за живот/смрт спомиње се и у бајкама о Кошчеју Бесмртном, чији се живот налази у јајету, које је потребно уништити како би Кошчеј умро: „На этой горе стоит дуб, на этом дубе есть гнездо, в этом гнезде есть Кашея Бессмертного яйцо“ ‘У тој планини стоји храст, на том храсту је гнездо, у том гнезду је јаје Кошчеја Бесмртног’ (Зеленин 1991: 89).

Представа о дрвету света на којем се налази гнездо огромне птице није само словенска. У јерменском фолклору среће се птица Синам са „тамне“ стране (тј. оног света), која једном у десет година полаже јаја на дрвету: она износи јунака на „светлу“ страну (тј. на овај свет) у знак захвалности што је спасао њене младунце од змаја, који их сваки пут поједе (Тревер 2010: 139). У курдском фолклору постоје бајке са сличним мотивом — тако у бајци *Росџам*, *Заљев син*²⁵ птица Симуург²⁶ (која такође полаже јаја на врху дрвета) износи јунака из оног у овај свет у знак захвалности, јер је спасио њене младунце од змаја који их последњих седам година гута; у другом примеру (у бајци о три брата-јунака) са истим мотивом појављује се птица Самир (Тревер 2010: 138–139).²⁷ У јужноамеричкој и северноамеричкој митологији јунак се пење на дрво које расте до небеса, где се налази гнездо са орлићима; он им прети, а орао који долеће обећава јунаку оруђе за добијање ватре у замену за канџу из доњег света; јунак одлази да испуни задатак и на крају добија оруђе за ватру и враћа се у овоземаљски свет (МНМ: 193). У митологији Сијамаца (Кхонтаи) јунак решава загонетке које му је поставио један од богова, тако што одлази до високог дрвета где је било орлово гнездо и слуша како птићи питају мајку које су одгонетке постављених загонетки; пошто је младић разумео језик птица, успешно је решио задатак божанства (МНМ: 493). У сумерској митологији Лугалбанда, који је заостао за својом војском, одлази до чудесног чудовишта —

²⁴ Уп. са загонеткама где се говори о дрвету света које представља смрт (Садовников 1876: 251–253). Један од примера: *На горе горенской / Стоит дуб веретенской. / Мимо дуба не пройти, не проехать / Ни царю, ни царице, / Ни красной девице, / Ни доброму молодцу* ‘У планини планинској / Стоји храст вретенски. / Поред хроста нико не може проћи ни пешице ни јашући / Ни цар, ни царица, / Ни лепота девојка, / Нити добар јунак’ (Садовников 1876: 251).

²⁵ Бајка се налази у Руденко 1970: 155–174.

²⁶ Више о птици Симуург в.: Тревер 2010; Раденковић 2000: 17–18.

²⁷ Све три птице (Синам, Симуург, Самир) доводе се у везу са иранском митолошком птицом Сенмурв (више о томе в. Тревер 2010). Са њом се повезује и божанство источно-словенске митологије — Семрагл, Симагл (више о томе в. МНМ: 907; Раденковић 2000: 18).

циновског орла Анзуда и, украсивши његово гнездо и птића гранама клеке, у знак захвалности добија од орла способност брзог хода (МНМ: 607). Код Калмика се у митологији спомиње огромно дрво које расте с оне стране океана, а на његовим гранама налази се гнездо птице Гаруде (МНМ: 750).

Занимљив пример дрвета света у чијем гнезду се добијају посебна знања среће се у шаманским митовима: дечак бива остављен у орловом гнезду, где касније добија способности предвиђања, тумачења снова и сл. (МНМ: 589). Нганасани (један од аутохтоних самодијских/самоједских народа, који насељава полуострво Тајмир у Сибиру), према властитом веровању, воде своје порекло од девојке која је доспела у орлово гнездо, где ју је шаманизму обучио бог орлова (МНМ: 887). Сличне представе су и код Тунгуза, који верују да постоји дрво под називом *йиууру* на небесима/на граници између дана и ноћи, где се васпитавају душе шамана: на гранама тог дрвета су гнезда у којима леже те душе, а што се гнездо налази више, то ће јачи, моћнији шаман бити (Ксенофнтов 1930: 105).

Закључак

Анализа етимологије речи *гнездо* и народних представа о овом појму у словенској традицији показује да се гнездо формира као стабилан и продуктиван симбол, чије се значење гради на дубокој вези између језика, митологије и колективног искуства. Полазећи од индоевропске сложенице **ni-sd-o-* са изворном семантиком ‘место за седење и боравак’, реч *гнездо* већ у прасловенском периоду обухвата не само значење конкретног станишта птица/животиња, већ и метафоричка значења која се односе на дом, породицу и сл.

У народној традицији гнездо се пре свега поима као модел куће и породичног огњишта, што је посебно видљиво у љубавно-брачној симболици коју носи гнездо, као и у фразеологији и магијској пракси где је главни елемент *гнездо*. Представе о гнезду као месту зачећа, заштите и умножавања живота условиле су његову употребу у обредима усмереним ка успостављању брака, очувању породичног склада и плодности. Истовремено, гнездо функционише и као амбивалентан симбол: оно може бити извор среће, благостања и заштите, али и место где се „настањују“ болест, смрт, урок и др., што јасно показује дуалистичку природу гнезда у народној слици света.

Посебно значајан слој анализе односи се на представе о гнезду као временској и космолошкој категорији. Поистовећивање гнезда са годином у загонеткама, као и његово повезивање са дрветом света, указују на дубље митолошке моделе, у којима се простор и време преплићу. Гнездо на дрвету света постаје место прелаза, рађања и обнове, али и простор стицања натприродних способности и знања, што је потврђено бројним примерима из словенске и несловенске митолошке традиције.

Уопштено речено, гнездо у словенској народној култури представља вишеслојни симбол који истовремено обједињује представе о животу и смрти, стварању и разарању, реду и хаосу. На тај начин гнездо није само елемент материјалног света, већ и важан носилац традиционалне концептуализације простора, времена и људског постојања.

ЛИТЕРАТУРА

- Аникин Александр Е. *Русский этимологический словарь*. Т. 11. Москва: Институт русского языка им. В. В. Виноградова РАН; Новосибирск: Институт филологии Сибирского отделения РАН; Санкт-Петербург: Нестор-История, 2017.
- Афанасьев Александр Н. *Народные русские сказки*. Т. 1. Москва: Наука, 1984.
- Афанасьев Александр Н. *Народные русские сказки*. Т. 2. Москва: Наука, 1985.
- Афанасьев Александр Н. *Народные русские сказки*. Т. 3. Москва: Наука, 1985.
- БТСДК: *Большой толковый словарь донского казачества* (ред. Дегтярёв Владимир И., Кудряшова Римма И., Проценко Борис Н., Сердюкова Ольга К.). Москва: Русские словари — Астрель — АСТ, 2003.
- Босанска вила* (ур. Никола Кашиковић). Сарајево, 1885–1914. <https://www.digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:SD_B23ACC13C096C0AC62D73D55CF57B785> 23. 04. 2026.
- Бурцев Александр Е. *Полное собрание этнографических трудов Александра Бурцева*. Т. 2. Москва: Русская цивилизация, 2017.
- Гура Александр В. *Символика животных в славянской народной традиции*. Москва: Индрик, 1997.
- Даль Владимир И. *Толковый словарь живаго великорускаго языка [в 4-х томах]*. Москва: Типография Т. Рись, у Мясницкихъ воротъ, домъ Воейкова, № 2, 1863–1866. <<https://slovardalja.net/>> 15.12.2025.
- Драгићевић Рајна. „Лингвокултуролошка упоредна истраживања етнокултурних стереотипа“. *Анали Филолошког факултета* 22 (2010): 201–214.
- Драгићевић Рајна. „Укрштања когнитивне лингвистике и лингвокултурологије“. *Sovilj Mirjana, Subotić Miško (eds.). Speech and Language 2015/5th International Conference on Fundamental and Applied Aspects of Speech and Language*. Belgrade: Life activities advancement center — The Institute for Experimental Phonetics and Speech Pathology, 2015: 195–199.
- Зеленин Дмитрий К. *Великорусские сказки Пермской губернии*. Сокровищница отечественного собирательства. Москва: Правда, 1991.
- Златковић Драгољуб. *Приповејке и предања из њиројског краја*. Део I, Приповетке. Пирот: Дом културе, 2007.
- Золотов Николай Я. *Краткий очерк народной поэзии чуваш*. Шупашкар: Таваш кёнеки уйрәмё, тип. «Чувашская книга», 1928.
- И1 — <https://vk.com/wall-166499721_45692> 15.12.2025.
- И2 — <https://www.tiktok.com/@blessed_godswill/video/7388210097731800353> 15.12.2025.
- И3 — <<https://www.liveinternet.ru/users/udacha001/post389396515/>> 15.12.2025.
- И4 — <https://magia.fandom.com/ru/wiki/Обряд_”Гнездо”> 15.12.2025.
- И5 — <<https://azaltamagua.ru/zagovory/snyat-porchu/item/583-esli-vam-podbrosili-gnezdo>> 15.12.2025.
- Иванов Вячеслав В., Топоров Владимир Н. *Славянские языковые моделирующие системы*. Москва: Наука, 1965.
- Јојић Павловски Јасна. *Влашка мађија*. Нови Сад: Прометеј, 2009.
- Караић Вук Стефановић. *Народне српске приповејке*. Беч, 1853. <http://www.rastko.rs/knjizevnost/vuk/vkaradzic-price_2.html> 15.12.2025.
- Кожанов Кирилл А., Черных Александр В. «Талисманы удачи в традиционной культуре цыган-кэлдэраров». *Традиционная культура* 19/1 (2018): 115–125.

- Ксенофонт Гавриил В. *Легенды и рассказы о шаманах у якутов, бурят и тунгусов.* — Изд. 2-е, доп. и перераб. Москва: Изд-во «Безбожник», 1930.
- ПЕРСЈ: *Приручни етимолошки речник српског језика* (ур. Лома Александар). Том 1 (А–Ј) / аутори Марта Бјелетић, Јасна Влајић-Поповић, Александар Лома и Снежана Петровић. Београд: Институт за српски језик САНУ, Етимолошки одсек, 2023.
- Махабхарата*. <https://www.advayta.org/binaries/file/news/f_502.pdf> 15.12.2025.
- Мајтри ујанишад*. <<https://www.oum.ru/yoga/vedicheskaya-kultura/maytri-upanishada/>> 15.12.2025.
- Ману Самхити*. <<https://vedatext.com/manu/glava-i>> 15.12.2025.
- Милићевић Милан Ђ. *Живой Срба сељака*. СЕЗБ 1. Београд: Државна штампарија Краљевине Србија, 1894.
- МНМ: *Мифы народов мира. Энциклопедия* (ред. Токарев Сергей А.). — Электронное издание. Москва, 2008 (Москва: Советская энциклопедия, 1980). <https://ia600601.us.archive.org/30/items/Myths_of_the_Peoples_of_the_World_Encyclopedia_Electronic_publication_Tokarev_and_others_2008/tokarev_s_a_gl_red_mify_narodov_mira_enciklopediya.pdf> 15.12.2025.
- Мокиенко Валерий М., Никитина Татьяна Г. *Большой словарь русских поговорок*. Москва: ЗАО «ОЛМА Медиа Групп», 2007.
- Мокиенко Валерий М., Никитина Татьяна Г. *Большой словарь русских народных сравнений*. Москва: ЗАО «ОЛМА Медиа Групп», 2008.
- Оташевић Ђорђе. *Мали српски фразеолошки речник*. Београд: Алма, 2007. <<https://www.scribd.com/document/331691870/%C4%90or%C4%91e-Ota%C5%A1evi%C4%87-Frazeolo%C5%A1ki-Re%C4%8Dnik-pdf>> 15.12.2025.
- Откупщиков Юрий В. *Из истории индоевропейского словообразования.* — 2-е изд., испр. и доп. Санкт-Петербург: Издательский центр «Академия», 2005.
- Поповић Драгана, Војводић Дарја. „Гнездо у руској језичкој слици света: анализа на материјалу лексикографских извора“. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* LXVIII/2 (2025): 165–181. <https://doi.org/10.18485/ms_zmsfil.2025.68.2.9>
- Поповић Људмила. „Значај фолклорне грађе за когнитивна истраживања језичке слике света“. Раденковић Љубинко (ур.). *Словенски фолклор и фолклористика на размеђи два миленијума* / Зборник радова са међународног научног симпозијума одржаног 2–6. октобра 2006. године у Балканолошком институту САНУ у Београду. Београд: Балканолошки институт САНУ (2008): 229–250.
- Поповић Људмила. „О актуелним когнитивнилингвистичким проучавањима српског језика“. *Јужнословенски филолог* LXXIII/3–4 (2017): 315–354.
- Раденковић Љубинко. *Урок иде уз њолџе: народна бајања*. Ниш: Просвета, 1973.
- Раденковић Љубинко. *Симболика светиа у народној мађији Јужних Словена*. Ниш: Просвета, 1996.
- Раденковић Љубинко. „Курдске народне приповетке (предговор)“. Руденко Маргарита (запис. и прев. на рус.). *Мудри савети: курдске народне њриповейке* / прев. са рус. на срп. Светлана Књазев. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2000: 9–22.
- РСЈ: *Речник српскога језика* (ур. Николић Мирослав). Нови Сад: Матица српска, 2011.
- РСКНЈ 3: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* (ур. Стевановић Михаило). Књ. III (бразнути — гушчурина). Београд: Институт за српскохрватски језик САНУ, 1965.
- Руденко Маргарита. *Курдские народные сказки* [Запись текстов, перевод, предисловие и примечания М. Б. Руденко. Типологический анализ сюжетов и мотивов А. А. Яске-ляйн]. Москва: Наука, 1970. («Сказки и мифы народов Востока»/Институт востоковедения АН СССР)
- Садовников Дмитрий Н. *Загадки русского народа*. Санкт-Петербург: Типография Н. А. Лебедева, 1876.
- Сансызбаева Сандугаш К. «Мифологизация образа мира: казахско-русские зооморфизмы». *Вестник КазНУ. Серия филологическая* [Алматы] 134/4 (2011): 189–193.
- СД 1: *Славянские древности* (ред. Толстой Никита И.). Т. 1. Москва: Международные отношения, 1995.

- СМ: *Словенска митологија. Енциклопедијски речник* (ур. Толстој Светлана М., Раденковић Љубинко). Београд: Zepet Book World, 2001.
- СМР: *Српски митолошки речник* (ур. Кулишић Шпиро, Петровић Петар, Пантелић Никола). Београд: Нолит, 1970.
- Тихонов Александр Н. *Фразеологический словарь современного литературного русского языка*. Т. 1. Москва: Флинта; Наука, 2004.
- Топоров Владимир Н. «Из наблюдений над этимологией слов мифологического характера». Трубачев Олег Н. (отв. ред.). *Этимология/Материалы международного симпозиума «Проблемы славянских этимологических исследований в связи с общей проблематикой современной этимологии»* (Москва, Институт русского языка АН СССР, 24–31 января 1967 г.). Москва: Наука, 1969: 11–21.
- Топоров Владимир Н. *Мировое дерево. Универсальные знаковые комплексы*. Т. 2. Москва: Рукописные памятники древней Руси, 2010.
- Тревер Камилла В. «Сэнмурв-паскудж собака-птица» *Naratamogæ: Журнал Алано-Осетинских Исследований: Эпос, Мифология, Язык, История* 7 (1–2) (2010): 130–163.
- Туцаков Јован. *Психосуѓестивни елементи у народној медицини Сврљишког Тимока*. Београд: Научно дело, 1965.
- Фасмер Макс. *Этимологический словарь русского языка*. Т. 1. (А — Д)/пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева; под ред. и с предисл. Б. А. Ларина. — Изд. 2-е, стереотип. Москва: Прогресс, 1986.
- Фёдоров Александр И. *Фразеологический словарь русского литературного языка*. Москва: Астрель — АСТ, 2008.
- ФСРЯ: *Фразеологический словарь русского языка* (ред. Федосов Иван В., Лапицкий Александр Н.). Москва: ЮНБЕС, 2003.
- Чажкановић Веселин. *Српске народне ђриповейке*. Београд: Издање књижарнице Рајковића и Ђуковића, 1929.
- ЭССЯ 6: *Этимологический словарь славянских языков* (ред. Трубачев Олег Н.). Вып. 6. Москва: Наука, 1979.
- Boryś Wiesław. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2006.
- Grevs Robert. *Grčki mitovi*. Beograd: Nolit, 1995.
- Matešić Josip. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga, 1982.
- SJP: *Słownik języka polskiego A-K* (red. Więcek Anna). Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN SA, 1999.
- Skok Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Knj. 1. Zagreb: JAZU, 1971.
- SP: *Słownik prasłowiański* (red. Sławski Franciszek). T. 7. Wrocław, Warszawa, Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1995.
- Voyvodich Darya. „Лик Славуја Разбојника у руским билинама“. *Zeszyty Cyrylo-Methodiańskie/Cyryllo-Methodian Scrolls* 7 (2018): 101–124. <http://dx.doi.org/10.17951/zcm.2018.7.101-124>.
- Fliciński Piotr. *Współczesny słownik frazeologiczny*. Poznań: Wydawnictwo IBIS, 2012. <https://www.academia.edu/88881717/Wsp%C3%B3%C5%82czesny_s%C5%82ownik_frazeologiczny> 15.12.2025.

REFERENCES

- Anikin Aleksandr E. *Russkij etimologičeskij slovar'*. Tom 11. Moskva: Institut russkogo jazyka im. V. V. Vinogradova RAN; Novosibirsk: Institut filologii Sibirskogo otdeleniya RAN; Sankt-Peterburg: Nestor-Istoriya, 2017.
- Afanas'ev Aleksandr N. *Narodnye russkie skazki*. Tom 1. Moskva: Nauka, 1984.
- Afanas'ev Aleksandr N. *Narodnye russkie skazki*. Tom 2. Moskva: Nauka, 1985.
- Afanas'ev Aleksandr N. *Narodnye russkie skazki*. Tom 3. Moskva: Nauka, 1985.
- Boryś Wiesław. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2006.

- Bosanska vila* (ur. Nikola Kašiković). Sarajevo, 1885–1914. <https://www.digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:SD_B23ACCI3C096C0AC62D73D55CF57B785> 23. 04. 2026.
- Burtsev Aleksandr E. *Polnoe sobranie etnograficheskikh trudov Aleksandra Burtseva*. Tom 2. Moskva: Russkaya tsivilizatsiya, 2017.
- Čajkanović Veselin. *Srpske narodne pripovetke*. Beograd: Izdanje knjižarnice Rajkovića i Čukovića, 1929.
- Dal' Vladimir I. *Tolkovyy slovar' živago velikorusskago yazyka [v 4-h tomah]*. Moskva: Tipografija T. Ris, u Mjasnickih vorot, dom Voejkova, № 2, 1863–1866. <<https://slovardalja.net/>> 15.12.2025.
- Deptyarev Vladimir I., Kudryashova Rimma I., Procenko Boris N., Serdyukova Ol'ga K. (red.). *Bol'shoj tolkovyy slovar' donsogo kazachestva*. Moskva: Russkie slovari — Astrel' — AST, 2003.
- Dragičević Rajna. „Lingvokulturološka uporedna istraživanja etnokulturnih stereotipa“. *Anali Filološkog fakulteta* 22 (2010): 201–214.
- Dragičević Rajna. „Ukrštanja kognitivne lingvistike i lingvokulturologije“. Sovilj Mirjana, Subotić Miško (eds.). *Speech and Language 2015/5th International Conference on Fundamental and Applied Aspects of Speech and Language*. Belgrade: Life activities advancement center — The Institute for Experimental Phonetics and Speech Pathology, 2015: 195–199.
- ESSYa 6: *Etimologičeskij slovar' slavyanskih yazykov*. (red. Trubachev Oleg N.). Vyp. 6. Moskva: Nauka, 1979.
- Fasmer Maks. *Etimologičeskij slovar' russkogo yazyka*. T. I (A–D)/per. s nem. i dop. O. N. Trubacheva; pod red. i s predisl. B. A. Larina. — Izd. 2-e, stereotip. Moskva: Progress, 1986.
- Fedorov Aleksandr I. *Frazeologičeskii slovar' russkogo literaturnogo yazyka*. Moskva: Astrel' — AST, 2008.
- Fličinski Piotr. *Współczesny słownik frazeologiczny*. Poznań: Wydawnictwo IBIS, 2012. <https://www.academia.edu/88881717/Wsp%C3%B3%C5%82czesny_s%C5%82ownik_frazeologiczny> 15.12.2025.
- FSRYa: *Frazeologičeskii slovar' russkogo yazyka* (red. Fedosov Ivan V., Lapickij Aleksandr N.). Moskva: YUNVES, 2003.
- Grevs Robert. *Grčki mitovi*. Beograd: Nolit, 1995.
- Gura Aleksandr V. *Simvolika zhivotnykh v slavyanskoj narodnoj traditsii*. Moskva: Indrik, 1997.
- I1 — <https://vk.com/wall-166499721_45692> 15.12.2025.
- I2 — <https://www.tiktok.com/@blessed_godswill/video/7388210097731800353> 15.12.2025.
- I3 — <<https://www.liveinternet.ru/users/udacha001/post389396515/>> 15.12.2025.
- I4 — <https://magia.fandom.com/ru/wiki/Обряд_”Гнездо”> 15.12.2025.
- I5 — <<https://azaltamagua.ru/zagovory/snyat-porchu/item/583-esli-vam-podbrosili-gnezdo>> 15.12.2025.
- Ivanov Vyacheslav V., Toporov Vladimir N. *Slavyanskije yazykovye modeliruyushchie sistemy*. Moskva: Nauka, 1965.
- Jojić Pavlovski Jasna. *Vlaška magija*. Novi Sad: Prometej, 2009.
- Karadžić Vuk Stefanović. *Narodne srpske pripovijetke*. Beč, 1853. <http://www.rastko.rs/knjizevnost/vuk/vkaradzic-price_2.html> 15.12.2025.
- Kozhanov Kirill A., Chernykh Aleksandr V. „Talismany udachi v traditsionnoj kul'ture tsygan-ke'dararov“. *Traditsionnaya kul'tura*, tom 19, no. 1. Moskva, 2018: 115–125.
- Ksenofontov Gavriil V. *Legendy i rasskazy o shamanah u yakutov, buryat i tungusov*. — Izd. 2-e, dop. i pererab. Moskva: Izd-vo «Bezbozhnik», 1930.
- Mahabharata*. <https://www.advayta.org/binaries/file/news/f_502.pdf> 15.12.2025.
- Maitri Upanishada*. <<https://www.oum.ru/yoga/vedicheskaya-kultura/maytri-upanishada/>> 15.12.2025.
- Manu Samkhita*. <<https://vedatext.com/manu/glava-i->> 15.12.2025.
- Matešić Josip. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga, 1982.
- Miličević Milan Đ. *Život Srba seljaka*. SEZb 1. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srbije, 1894.
- MNM: *Mify narodov mira. Enciklopedija* (red. Tokarev Sergej A.). — Elektronnoe izdanie. Moskva, 2008 (Moskva: Sovetskaya enciklopedija, 1980). <<https://ia600601.us.archive>.

- org/30/items/Myths_of_the_Peoples_of_the_World_Encyclopedia_Electronic_publication_Tokarev_and_others_2008/tokarev_s_a_gl_red_mify_narodov_mira_enciklopediya.pdf> 15.12.2025.
- Mokienko Valerij M., Nikitina Tat'jana G. *Bol'shoj slovar' russkih pogovorok*. Moskva: ZAO «OLMA Media Grupp», 2007.
- Mokienko Valerij M., Nikitina Tat'jana G. *Bol'shoj slovar' russkih narodnyh sravnenij*. Moskva: ZAO «OLMA Media Grupp», 2008.
- Otašević Đorđe. *Mali srpski frazeološki rečnik*. Beograd: Alma, 2007. <<https://www.scribd.com/document/331691870/%C4%90or%C4%91e-Ota%C5%Alevi%C4%87-Frazeolo%C5%A1ki-Re%C4%8Dnik-pdf>> 15.12.2025.
- Otkupshchikov Yurij V. *Iz istorii indoevropskoga slovoobrazovanija*. — 2-e izd., ispr. i dop. Sankt-Peterburg: Izdatel'skij centr «Akademija», 2005.
- PERSJ: *Priručni etimološki rečnik srpskog jezika* (ur. Loma Aleksandar). Tom 1 (A–J)/autori Marta Bjeletić, Jasna Vlajić-Popović, Aleksandar Loma i Snežana Petrović. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Etimološki odsek, 2023–.
- Popović Dragana, Vojvodić Darja. „Gnezdo u ruskoj jezičkoj slici sveta: analiza na materijalu leksikografskih izvora“. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* LXVIII/2. (2025): 165–181. https://doi.org/10.18485/ms_zmsfil.2025.68.2.9
- Popović Ljudmila. „Značaj folklorne građe za kognitivna istraživanja jezičke slike sveta“. Radenković Ljubinko (ur.). *Slovenski folklor i folkloristika na razmeđi dva milenijuma/ Zbornik radova sa međunarodnog naučnog simpozijuma održanog 2–6. oktobra 2006. godine u Balkanološkom institut SANU u Beogradu*. Beograd: Balkanološki institut SANU, 2008, 229–250.
- Popović Ljudmila. „O aktuelnim kognitivnolingvističkim proučavanjima srpskog jezika“. *Južnoslovenski filolog* LXXIII/3–4 (2017): 315–354.
- Radenković Ljubinko. *Urok ide uz polje: narodna bajanja*. Niš: Prosveta, 1973.
- Radenković Ljubinko. *Simbolika sveta u narodnoj magiji Južnih Slovena*. Niš: Prosveta, 1996.
- Radenković Ljubinko. „Kurdске narodne pripovetke (predgovor)“. Rudenko Margarita (zapis. i prev. na rus.). *Mudri saveti: kurdske narodne pripovetke/prev. sa rus. na srp.* Svetlana Knjazev. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2000: 9–22.
- RSJ: *Rečnik srpskoga jezika*. (ur. Nikolić Miroslav) Novi Sad: Matica srpska, 2011.
- RSKNJ 3: *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*. (ur. Stevanović Mihailo) Knj. III (braznuti — guščurina). Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik SANU, 1965.
- Rudenko Margarita. *Kurdske narodne skazki* [Zapis' tekstov, perevod, predislovie i primečaniya M. B. Rudenko. Tipologičeskij analiz syuzhetov i motivov A. A. Yaskelyajn]. Moskva: Nauka, 1970. («Skazki i mify narodov Vostoka»/Institut vostokovedeniya AN SSSR).
- Sadovnikov Dmitrij N. *Zagadki russkogo naroda*. Sankt-Peterburg: Tipografiya N. A. Lebedeva, 1876.
- Sansyzbaeva Sandugash K. „Mifologizatsiya obraza mira: kazahsko-russkie zoomorfizmy“. *Vestnik KazNU. Seriya filologičeskaya* [Almaty] 134/4 (2011): 189–193.
- SD: *Slavyanskie drevnosti*. (red. Tolstoj Nikita I.). Tom 1. Moskva: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1995.
- SJP: *Słownik języka polskiego A-K*. (red. Więcek Anna). Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN SA, 1999.
- Skok Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Knj. 1. Zagreb: JAZU, 1971.
- SM: *Slovenska mitologija. Enciklopedijski rečnik*. (ur. Tolstoj Svetlana M., Radenković Ljubinko). Beograd: Zepther Book World, 2001.
- SMR: *Srpski mitološki rečnik* (ur. Kulišić Špiro, Petrović Petar, Pantelić Nikola). Beograd: Nolit, 1970.
- SP: *Słownik prasłowiański*. (red. Sławski Franciszek). T. 7. Wrocław, Warszawa, Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1995.
- Tihonov Aleksandr N. *Frazeologičeskii slovar' sovremennogo literaturnogo russkogo yazyka*. Tom 1. Moskva: Flinta; Nauka, 2004.
- Toporov Vladimir N. «Iz nablyudenij nad etimologiej slov mifologičeskogo haraktera». Trubachev Oleg N. (otv. red.). *Etimologija/Materialy mezhdunarodnogo simpoziuma «Prob-*

- lemy slavyanskikh etimologicheskikh issledovanij v svyazi s obshchej problematikoj sovremennoj etimologii» (Moskva, Institut russkogo yazyka AN SSSR, 24–31 yanvarya 1967 g.). Moskva: Nauka, 1969: 11–21.
- Toporov Vladimir N. *Mirovye derevo. Universal'nye znakovye komplekсы*. Tom 2. Moskva: Rukopisnye pamyatniki drevnei Rusi, 2010.
- Trevar Kamilla V. «Senmurv-paskudzh sobaka-ptica». *Naratamogæ: Zhurnal Alano-Osetinskih Issledovanij: Epos, Mifologiya, Yazyk, Istoriya*, 7(1–2) (2010): 130–163.
- Tucakov Jovan. *Psihosuggestivni elementi u narodnoj medicini Svrliškog Timoka*. Beograd: Naučno delo, 1965.
- Voyvodich Darya. „Lik Slavuja Razbojnika u ruskim biljinama“. *Zeszyty Cyrilo-Methodiańskie/ Cyrillo-Methodian Scrolls* 7 (2018): 101–124. <http://dx.doi.org/10.17951/zcm.2018.7.101-124>
- Zelenin Dmitriy K. *Velikorusskie skazki Permskoi gubernii*. Sokrovishchnitsa otechestvennogo sobiratel'stva. Moskva: Pravda, 1991.
- Zlatković Dragoljub. *Pripovetke i predanja iz pirotskog kraja*. Deo I, Pripovetke. Pirot: Dom kulture, 2007.
- Zolotov Nikolaj Ya. *Kratkii ocherk narodnoi poezii chuvash*. Shupashkar: Tävash këneki uirämë, tip. “Chuvashskaya kniga”, 1928.

Дарья Войводиц

ПРЕДСТАВЛЕНИЯ О ГНЕЗДЕ В НАРОДНОЙ КУЛЬТУРЕ СЛАВЯН

Резюме

Исследование посвящено изучению представления о гнезде в народной культуре славян: включает в себя рассмотрение этимологии слова *гнездо* и значений данного понятия на материале различных письменных источников по данной тематике. Анализируется семантическое развитие слова от индоевропейского корня **ni-sd-o-* до праславянского **gnězdo*, а также метафорическое использование в значении ‘родной дом, семья’. Особое внимание уделено символическим представлениям о гнезде в народных верованиях, обычаях, сказках и магических действиях. Эти представления объединены в несколько тематических блоков: (1) любовно-брачная символика гнезда, (2) гнездо как символ счастья, (3) чудесные вещи в гнезде, (4) кто свивает гнездо в человеке (?), (5) гнездо как временной период, (6) мировое дерево и гнездо на нём. Работа показывает, что гнездо в славянской культуре объединяет различные уровни космоса, связывает жизнь и смерть, порядок и хаос, а также выступает местом обновления и защиты.

Ключевые слова: гнездо, славянская народная культура, мифология, этимология.